

УДК 340.13

DOI <https://doi.org/10.32782/apdp.v100.2023.15>*Д. С. Суханова*

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЗМІН У ДУХОВНОМУ ВИМІРІ (СКЛАДНИКУ) ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ, СПРИЧИНЕНІ ВСТУПОМ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Постановка проблеми. Українська держава на законодавчому рівні закріпила свої євроатлантичні прагнення і рух до західного цивілізаційного простору. Актуальність дослідженого матеріалу зумовлено тим, що на сьогоднішній час, особливо в умовах воєнного стану, є надзвичайно важливим питання вступу України до Європейського Союзу. Потреба у розумінні та інтегрованому усвідомленні правових цінностей Європейського Союзу (далі ЄС) зумовлена викликами, що постають перед Україною на шляху європеїзації її правової системи, правової практики та виконання положень Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. У цьому контексті та з урахуванням перспектив вступу України до Європейського Союзу особливого значення набувають європейські цінності, закріплені у статті 2 Договору про Європейський Союз. Актуальність наукового дослідження полягає в розкритті правових цінностей у загальнотеоретичному аспекті з урахуванням європейських правових цінностей, сприйняття яких є обов'язковою умовою на шляху гармонізації національної правової системи України до права Європейського Союзу. В цьому контексті, особливої уваги потребує характеристика основних напрямів змін в духовному вимірі правової системи України, спричинені вступом України в ЄС.

Метою наукової статті є аналіз правової системи України, визначення правової основи взаємодії Європейського Союзу та України, характеристика основних інститутів правової системи, які потребують доопрацювання для подальшого вступу України до Європейського Союзу, а саме основні напрями змін в духовному вимірі правової системи України.

Стан дослідження теми. Частково розкривається вказана проблема у працях науковців, зокрема: М. Дамірлі, В. Дудченко, Х. Бехруза, О. Гулак, Ю. Гоцуляка, М. Козюбри, В. Курило, Я. Ліховицького, Л. Луць, П. Рабіновича, А. Спірідонові, С. Станіка та ін.

Виклад основного матеріалу. Інтеграція є явищем, що об'єктивно властиве людським спільнотам на різних рівнях суспільної організації – від міжособистісного до міждержавного [1, с. 6–7]. Якщо розглядати європейську інтеграцію крізь призму юридичного світорозуміння, то стає очевидним, що політико-юридичний зміст категорії «європейська інтеграція» відображає спільну діяльність суверенних держав, спрямовану на вироблення і дотримання універсальних регуляторів міждержавної взаємодії, які мають чітке правове вираження і закріплюються в установчих договорах ЄС. Політика європейської інтеграції та розвиток двосто-

ронніх відносин з ЄС залишаються ключовим зовнішньополітичним пріоритетом України. Він уособлює реалізацію цивілізаційного вибору нашої держави – розриву з радянським минулим та входження до європейської демократичної спільноти. Європейський Союз залишається нашим важливим союзником у боротьбі проти російської агресії та партнером у розбудові регіональної системи безпеки.

Як зазначають автори національної доповіді «Євроатлантичний вектор України»: яскравим прикладом міжнародної інтеграції є євроатлантична інтеграція, яка є процесом політичної, юридичної, економічної, соціальної та культурної інтеграції європейських держав. На сучасному етапі вона стала цивілізаційним вибором України, який посідає чільне місце серед її зовнішньополітичних пріоритетів. Її успішне втілення дасть можливість завершити реформи, модернізувати економіку, залучити іноземні інвестиції, підвищити конкурентоспроможність на ринках ЄС, до яких Україна вже отримала доступ [1, с. 6–7].

Євроатлантична інтеграція має не лише економічні, а й політичні, безпекові, соціальні переваги, позаяк означає зміцнення безпеки, політичної, соціальної стабільності, утвердження принципів і цінностей демократії. Як свідчать соціологічні опитування, євроатлантична інтеграція підтримується більшістю громадян України, оскільки означає поєднання економічного розвитку України з підвищенням рівня життя громадян, високими соціальними стандартами, захистом прав людини та безпекою [1, с. 7].

Духовно-культурна спорідненість виникає на рівні світоглядних цінностей, які укорінені в архетипах культури і являє собою потенцію, що може породжувати духовно-культурну і ширше – цивілізаційну взаємодію [2, с. 205–268]. Продуктивна взаємодія означає, що спільні цінності взаємно збагачуються, одночасно збагачуючи суб'єктів цих цінностей. Проте цінності можуть бути як декларованими, формальними, так і неформальними, задіяними в житті людини й спільноти. В цьому плані важливо розрізняти поняття «духовно-культурна сфера» і «духовно-культурний вимір». В духовно-культурній сфері цінності виявляються у діяльності інституцій, що підтримують їх функціонування в суспільстві, в просторі духовно-культурного виміру відбувається неформальне виявлення цінностей в житті людей [2, с. 7].

Під духовно-культурним виміром особистості чи суспільства слід розуміти досвідченість у питаннях світоглядного самовизначення та творчої самореалізації, досвідченість, яка постійно присутня у суспільному просторі й впливає (інколи лише з часом) на ментальну визначеність нації». Цей вимір визначає динамічну духовну реальність, яка креативно розвивається, тоді як духовно-культурна сфера виражає інституціалізовані, формалізовані й усталені форми культурного життя. Таке розуміння дає змогу краще діагностувати стан розвитку суспільства й усвідомити, які потенційні можливості слід розгорнути українцям для продуктивної реалізації євроатлантичного вектора [1, с. 35].

Основоположними цінностями, яка поєднують Україну та євроатлантичну спільноту, є особистість та свобода, а також ідея свободи особистості та спільноти в царині політичної ідеології. Цінність та ідея свободи співзвучна таким архетипам української культури, як індивідуалізм і світоглядна толерантність. Духов-

но-культурний вимір суспільства визначається постійним творчим переосмисленням засобів здійснення власної віри в ідею свободи. На рівні особистості він виявляється у вільному характері прояснення власних ідеальних уявлень та існуючого в суспільстві духовно-культурного досвіду, закладаючи потенціал автентичності (тобто справжності) власного існування [2, с. 248–256].

Українці тепер «перейнялися» європейським способом життя, задовольняючись такими загальними орієнтирами і цінностями, як «демократичний устрій» і «правова свідомість», які, безперечно, правильні, але засвоєні абстрактно. Спроба «імітувати Захід» без уваги до української духовно-культурної специфіки і труднощів формування автентичності породжує подвійні стандарти у суспільній організації життя та імітацію цивілізаційних реформ [2, с. 248–256].

Значущість християнського гуманізму як продуктивного світоглядного принципу взаємодії України та євроатлантичної спільноти зумовлюється трьома обставинами. По-перше, Україна – християнська країна, після десятиліть примусового атеїзму ми дедалі більше усвідомлюємо це. По-друге, своєрідний християнський ренесанс відбувається не лише в Україні, а й в євроатлантичній спільноті; він розпочався як відповідь на жахливі злочини проти людяності у Другій світовій війні та апокаліптичні передбачення термоядерної третьої світової. По-третє, протистояння між євразійською та євроатлантичною цивілізаційними спільнотами сягнуло рівня воєнно-політичної кризи, що виявилось, зокрема, у розриві Договору між США та Росією щодо обмеження ракет з ядерними боеголовками середнього радіусу дії.

Євроінтеграційний вектор суспільно-політичного та економічного розвитку України активізовано підписанням Угоди між Україною та ЄС. Такі цінності, як волелюбність, гідність, любов до життя, патріотизм, сила волі і духу, притаманні українському народові впродовж усього його історичного розвитку до теперішнього часу. Це відбилося на право- та державотворенні періоду незалежності. Проголошення пріоритетності загальнолюдських цінностей є важливим кроком до впровадження європейських правових цінностей у правову систему України. Хоча значну кількість європейських правових цінностей закріплено на законодавчому рівні, їх реальне втілення доволі часто суперечить європейським стандартам. Головними причинами цього є: відсутність чи недостатня урегульованість механізму втілення цих цінностей; рівень правової культури та правової свідомості [3, с. 171–172].

Слід зазначити, що Конституція України вже містить спільні з Європою правові цінності. Відповідно до статті 2 Договору про Європейський Союз в редакції Лісабонського договору, основоположними цінностями Європейського Союзу визнаються повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та дотримання прав людини, включаючи права осіб, які належать до меншин. Вказані цінності є спільними для всіх держав-членів у суспільстві, де домінують плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, солідарність та рівність між жінками та чоловіками [4, с. 343–345].

Слід погодитися з К. Жебровською в тому, що у тексті Основного Закону нашої держави, зокрема у Преамбулі, зазначається, що Конституція України прийнята

за виразом суверенної волі народу, а народ є єдиним джерелом влади і носієм суверенітету в Україні. Статус народу як владного суверену забезпечується системою гарантій при визнанні принципу верховенства права, демократичної організації публічної влади, а також визнанні людини найвищою соціальною цінністю (ст. 3) [3, с. 173–174]. Таким чином, простежується сутність Конституції як прояв установчої влади Українського народу при затвердженні верховенства ліберально-демократичних цінностей [5, с. 87]. Однією з найвищих демократичних цінностей, на якій ґрунтується соціальна організація європейської цивілізації, є принцип верховенства права. Як свідчить історичний досвід, саме послідовне і неухильне втілення в життя вимог цього принципу стало запорукою успішного розвитку західних суспільств. Україна робить у цьому напрямі лише перші надто важкі і суперечливі кроки [7, с. 97–99]. Так чи інакше, але зміст нормативно-правових приписів ЄС лежить в основі постулатів «проєвропейської» правової ідеології народів Європи. Відповідно, це дозволяє вважати право ЄС «двигуном» формування спільного загальноєвропейського гуманітарного простору. Отже, спільність загальноєвропейських ідей, змістів, символів, значень, які сприяють ментальному об'єднанню громадян країн-членів ЄС і відкривають шлях до побудови європейського суспільства [8, с. 23].

Крім того, в Конституції містяться норми, що гарантують повагу до прав людини (ст. ст. 21, 22), право на життя (ст. ст. 3, 27), заборону катувань (ст. 28), право на справедливий судовий розгляд (ст. 55), призначення покарання лише згідно з законом (ст. ст. 58, 61, 62), свободу мирних зібрань та свободу об'єднання (ст. ст. 36, 39), право на ефективний спосіб правового захисту (ст. 59), право на вільні вибори (ст. 38), право на свободу пересування і свободу вибору місця проживання (ст. 33) тощо [6]. З наведеного випливає, що зміст Конституції України достатньо повно насичений європейськими стандартами. Проблема ж низького рівня фактичної європеїзації конституційного ладу в Україні полягає у хибній практиці її застосування [5, с. 202].

Висновки. Підсумовуючи, можна зазначити, що до основних українських духовних правових цінностей, які споконвічно належать українському народові, віднесено волелюбність, гідність, любов до життя, патріотизм, сила волі і духу, притаманні українському народові впродовж усього його історичного розвитку до теперішнього часу. Ціннісна спорідненість України й європейської спільноти існує на рівні цінностей особистості, її свободи, толерантності та гідності, укорієних у спільній християнській етиці. Світоглядна єдність України та європейської спільноти на рівні цінностей є передумовою цивілізаційного єднання. Це означає, що в умовах євроінтеграції України, відданість правовим цінностям Союзу, запровадження європейських стандартів життя мають стати важливими геополітичними, економічними та соціокультурними завданнями для нашої держави.

Література

1. Євроатлантичний вектор України: національна доповідь / ред. кол. С. І. Пирожков, І. О. Кресіна, А. І. Кудряченко, Ю. С. Шемшученко та ін. Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Київ: Національна академія наук України, 2019. 328 с. URL: http://www.nbuv.gov.ua/sites/default/files/all_files/202004_artilces_field_dopmat_files/ukr0006477.pdf

2. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. 3-е вид., випр. і доп. Київ: КНТ, 2019. 394 с.
3. Жебровська К.А. Правові цінності у взаємодії правових систем : 12.00.01 / Жебровська Кристина Артаківна. Одеса, 2017. 222 с.
4. Жебровська К. А. Європейські правові цінності як орієнтир реформування правової системи України / К. А. Жебровська // Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) У 2-х т. Т. 1 / відп. ред. Г. О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 343–345.
5. Актуальні грані загальнотеоретичної юриспруденції : монографія / Ю.М. Оборотов, В. В. Завальнюк, В. В. Дудченко [та ін.]; за ред. Ю. М. Оборотова. О. : Фенікс, 2012. 492 с.
6. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. 1996. No 30. Ст. 147.
7. Загальна теорія права : підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. – К. : Ваіте, 2015. 392 с.
8. Передерій О. С. право європейського союзу як чинник трансформації правових систем європейських держав: теоретико-правові аспекти. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Серія «ПРАВО». Випуск 26, 2018. С. 33–37.

Анотація

Суханова Д. С. Основні напрями змін в духовному вимірі (складнику) правової системи України, спричинені вступом України в ЄС. – Стаття.

Наукову статтю присвячено характеристиці питання вступу України до Європейського Союзу як основного завдання, яке на теперішній час стоїть перед нашою державою. Особливу увагу приділено висвітленню основних напрямів змін в духовному вимірі правової системи України, спричинені вступом України в Європейський Союз. У статті розглянуто питання світоглядної, духовно-культурної спорідненості України та європейської спільноти, ціннісних засад і органічного зв'язку української та західноєвропейської ідентичності. Саме надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, актуалізує питання реформування нормативних актів в національному законодавстві. Обґрунтовано природу та специфіку правових цінностей у контексті взаємодії правових систем. Здійснено аналіз основних європейських правових цінностей як орієнтирів реформування правової системи України, які набули нормативного закріплення в основоположних нормативно-правових актах Ради Європи та Європейського Союзу. У цьому контексті та з урахуванням перспектив вступу України до ЄС особливого значення набувають європейські цінності, закріплені у ст. 2 Договору про ЄС. Виявлено можливості адаптації та гармонізації європейських правових цінностей у процесі реформування правової системи України.

Встановлено, що правові цінності Європейського Союзу це морально-етичні начала євроінтеграції, головні імперативи та орієнтири, що набули значення нормативних приписів.

Визначено, що до базових правових цінностей Союзу відносяться: людська гідність, свобода, демократія, рівність, верховенство права, повага до прав людини, зокрема осіб, що належать до меншин, плюралізм, недискримінація, толерантність, справедливість, правосуддя, солідарність та рівність. Особлива увага приділяється встановленню юридичного значення правових цінностей, на яких засновано Європейський Союз.

Підкреслено, що в умовах євроінтеграції України, відданість правовим цінностям Союзу, запровадження європейських стандартів життя мають стати важливими соціокультурними завданнями для нашої держави.

Ключові слова: правова система, правові цінності, Європейський Союз, євроінтеграція, юридичне значення цінностей ЄС.

Summary

Sukhanova D. S. The main directions of changes in the spiritual dimension (component) of the legal system of Ukraine caused by Ukraine's accession to the EU. – Article.

The scientific article is devoted to the characteristics of the issue of Ukraine's accession to the European Union as the main task currently facing our state. Special attention is paid to highlighting the main directions of changes in the spiritual dimension of the legal system of Ukraine, caused by Ukraine's accession to the European Union. The article examines the issue of worldview, spiritual and cultural kinship

between Ukraine and the European community, value foundations and organic connection of Ukrainian and Western European identity. It is granting Ukraine the status of a candidate for joining the European Union that actualizes the issue of reforming normative acts in the national legislation. The nature and specificity of legal values in the context of the interaction of legal systems is substantiated. An analysis of the main European legal values as guidelines for the reform of the legal system of Ukraine, which have acquired normative consolidation in the fundamental legal acts of the Council of Europe and the European Union, has been carried out. In this context and taking into account the prospects of Ukraine's accession to the EU, the European values enshrined in Art. 2 of the EU Treaty. Possibilities of adaptation and harmonization of European legal values in the process of reforming the legal system of Ukraine have been revealed.

It has been established that the legal values of the European Union are the moral and ethical principles of European integration, the main imperatives and guidelines that have acquired the meaning of normative prescriptions.

It was determined that the basic legal values of the Union include: human dignity, freedom, democracy, equality, the rule of law, respect for human rights, in particular those belonging to minorities, pluralism, non-discrimination, tolerance, fairness, justice, solidarity and equality. Special attention is paid to establishing the legal significance of the legal values on which the European Union is based.

It is emphasized that in the conditions of European integration of Ukraine, devotion to the legal values of the Union, introduction of European living standards should become important socio-cultural tasks for our state.

Key words: legal system, legal values, European Union, European integration, legal significance of EU values.